

Funded
by the European Union
and the Council of Europe

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Implemented
by the Council of Europe

Ծրագիրը ֆինանսավորվում է
Եվրոպական միության և Եվրոպայի խորհրդի
կողմից

Ծրագիրն իրականացվում է
Եվրոպայի խորհրդի կողմից

Տարածաշրջանային ծրագիր

«Արդարադատության մատչելիության խթանում Արևելյան գործընկերության երկրներում
խտրականության, ատելության հիմքով կատարվող հանցագործությունների և
ատելություն սերմանող խոսքի զոհերի համար արտադատական պաշտպանության ոչ
դատական կարգով փոխհատուցման մեխանիզմների միջոցով»

Խտրականությունը, ատելության հանցագործությունները և ատելության խոսքը Հայաստանում. տվյալների հավաքագրում

Իրավիճակի վերլուծության զեկուլյց

Արա Ղազարյան
Նոյեմբեր, 2019 թ.

Սույն փաստաթուղթը պատրաստվել է Եվրոպական միության և Եվրոպայի խորհրդի կողմից համաֆինանսավորվող՝ Գործընկերություն հանուն լավ կառավարման (ԳԼԿ) // նախաձեռնության միջոցով իրականացվող՝ «Արդարադատության մատչելիության խթանում Արևելյան գործընկերության երկրներում խտրականության, ատելության հիմքով կատարվող հանցագործությունների և ատելություն սերմանող խոսքի զոհերի համար արտադատական պաշտպանությանոչ դատական կարգով փոխհատուցման մեխանիզմների միջոցով» ծրագրի շրջանակում: Այստեղ արտահայտված տեսակետները որևէ կերպ չեն կարող համարվել վերոհիշյալ կառույցների պաշտոնական դիրքորոշումը:

Բովանդակություն

Ներածություն	4
Մեթոդաբանությունը	6
Օրենսդրական դաշտը	7
Ատելության հիմքով հանցագործությունների, ատելության խոսքի և խտրականության մասին ներպետական մակարդակում առկա տվյալները	13
Ատելության հիմքով հանցագործությունների, ատելության խոսքի և խտրականության դեպքերի արձանագրման և տվյալների հավաքագրման ներկայիս համակարգը՝ ներառյալ դերերը և պարտականությունները	16
Տվյալների հավաքագրումը Ոստիկանության ինֆորմացիոն կենտրոնի կողմից	16
Տվյալների հավաքագրումը քննչական մարմինների կողմից	20
Գլխավոր դատախազության ամենամյա հաղորդումները	21
Դատական համակարգի ամենամյա զեկույցները	22
Վիճակագրական կոմիտեի տվյալները.....	24
Մարդու իրավունքների պաշտպանի տարեկան զեկույցները	26
Տվյալների հավաքագրումն իրավապաշտպան ՅԿ-ների կողմից.....	26
Առաջարկներ	28
Օգտագործված աղբյուրները	30
Հավելված 1. Վերաբերելի օրենսդրությունը	33
Հավելված 2. Հաշվառման և հետախուզական քարտերը	35
Հավելված 3. Գործերի թիվը	39

Ներածություն

Սույն զեկույցի նպատակն է ուսումնասիրել ատելության հիմքով կատարվող հանցագործությունների և ատելության խոսքի մասին տվյալների հավաքագրման և մշակման իրավական համակարգի և մեխանիզմների ներկայիս վիճակը Հայաստանում: Որպես Եվրոպայի խորհրդի Անդամ պետություն՝ Հայաստանը միջազգային պարտավորություն ունի՝ ստեղծելու խտրական գործելակերպի դեմ պայքարի արդյունավետ իրավական դաշտ և իրավական պաշտպանության մեխանիզմներ: Այդ պարտավորությունը ներառում է, մասնավորապես, ատելության հիմքով կատարվող հանցագործություններին վերաբերող տվյալների հավաքման և մշակման այնպիսի արդյունավետ մեխանիզմներ ունենալու պարտավորությունը, որոնք ի զորու են բացահայտել ոչ միայն այդ հանցագործությունների թիվը, այլ՝ ատելության հիմքով կատարվող հանցագործություն ներառող խտրական գործելակերպի միտումները: Այդ նպատակին հասնելու համար անհրաժեշտ է առկա մեխանիզմների փոխարեն ունենալ տվյալների հավաքագրման և մշակման տեսակավորված մեխանիզմներ, քանի որ, երբ տեղեկություններն հավաքագրվում են ամբողջացված՝ առանց տեսակավորման, ատելության շարժառիթով կամ խտրականության այլ շարժառիթներով կատարվող հանցագործություններն հաճախ մնում են չհայտնաբերված, ուստի նաև՝ չպատժված:

Հայաստանը չի իրագործել արդյունավետ միջոցառումներ խտրականության դեմ պայքարի իր օրենսդրությունը և պրակտիկան բարեփոխելու և եվրոպական չափանիշներին համապատասխանեցնելու ուղղությամբ: Չնայած օրենքների բարեփոխման ուղղությամբ անցյալում ձեռնարկված քայլերին՝ երկիրը դեռևս չի ընդունել խտրականության դեմ պայքարի առանձին օրենք: Տղամարդկանց և կանանց հավասար իրավունքների մասին օրենքը («գեղերի մասին օրենքը») արդյունավետորեն կյանքի չի կոչվել, քանի որ հասարակությունում դեռևս պահպանվում են խորարմատ կարծրատիպեր՝ կապված հավասարության տարբեր դրսևորումների և խտրականության բացառման սկզբունքի հետ: Դա ներառում է, նաեւ, իրավակիրառողների շրջանում փորձի և գիտելիքի պակասը, որն անհրաժեշտ է խտրական շարժառիթներով (անգլ.՝ «bias motivations») տեղի ունեցած գործերով զբաղվելու համար, ինչպես նաև՝ արդյունավետ փոխհատուցումն ապահովելու նպատակով՝ խտրական շարժառիթների գոյությունն արձանագրելու համար: Զրեական օրենսգիրքը չի պարունակում խտրականության շարժառիթներով կատարված հանցագործությունների դեմ

պայքարի համար անհրաժեշտ կարևորագույն նյութափրավական հիմքերը: Քրեական օրենսգիրքը խտրականության՝ որպես ատելության շարժառիթների տարրերի չափազանց նեղ հիմքեր է նախատեսում: Քրեական գործերով զբաղվող քննիչները, դատախազները և դատավորներն հաճախ չեն տիրապետում խտրականության բացառման կարևորագույն սկզբունքներին վերաբերող նվազագույն գիտելիքին:

Քրեական արդարադատության համակարգի վերոհիշյալ թերացումները բացասաբար են ազդում ատելության հիմքով կատարվող հանցագործությունների և ատելության խոսքի վերաբերյալ տվյալների հավաքագրման և մշակման համակարգի վրա: Արձանագրված հիմնական թերությունն այն է, որ տվյալների բոլոր համակարգերը նախագծվել են Քրեական օրենսգրքի հիմնական դրույթներին համապատասխան՝ առանց հստակեցնելու հողվածի համապատասխան մասը կամ կետը, որը նախատեսում է ատելության և խտրական շարժառիթներով կատարված հանցագործությունները: Տվյալների հավաքման այդօրինակ ամբողջացված մոտեցման պարագայում ատելության հողի վրա կատարված հանցագործությունները մնում են չբացահայտված: Համակարգային այս խնդիրը վերացնելու նպատակով առաջարկվում է համալիր մոտեցում: Հաշվի առնելով, որ իշխանությունները մտադիր են քրեական դատավարության և քրեական նոր օրենսգրքեր ընդունել, որոնցով ակնկալվում է կառուցվածքի և բովանդակության արդյունավետ փոփոխություններ կատարել քրեական արդարադատության համակարգում, առաջարկվում է այս պահն օգտագործել՝ քրեական և վարչական համակարգերում ներդնելու համար տվյալների տեսակավորված հավաքագրման համար անհրաժեշտ բոլոր սկզբունքները, նյութափրավական հիմքերը և ընթացակարգերը: Մասնավորապես, առաջարկվում է հետևել Դատական դեպարտամենտի ձևավորած պրակտիկային և դասակարգիչներ (կոդեր) մշակել ատելության հիմքով կատարվող հանցագործություն և ատելության խոսք պարունակող բոլոր տեսակի հանցագործությունների համար: Դասակարգիչների լիարժեք համախումբ մշակելուց հետո առաջարկվում է դրանք ներդնել Ոստիկանությունում, քննչական մարմիններում և դատական համակարգում արդեն իսկ գործող ծրագրերում: Այս գործընթացին զուգահեռ՝ տվյալների մուտքագրման համար պատասխանատու բոլոր աշխատողներին անհրաժեշտ է վերապատրաստել՝ նրանց բացատրելով խտրականության բացառման, ատելության հիմքով կատարվող հանցագործությունների և ատելության խոսքի հետ կապված հիմնարար սկզբունքները: Լայնամասշտաբ այլ աշխատանքներ ևս կարելի է նախատեսել,

ինչպես օրինակ՝ վերապատրաստման ծրագրերի մշակում պրակտիկ իրավաբանների համար:

Մեթոդաբանությունը

Իրավիճակի սույն վերլուծությունը կատարվել է փաստաթղթերի հետազոտության և վերլուծության, ինչպես նաև դեմառդեմ հարցազրույցների միջոցով: Փաստաթղթերի հետազոտությունը ներառել է օրենսդրական ակտերի, Ոստիկանության ինֆորմացիոն կենտրոնի, Գլխավոր դատախազության, Դատական դեպարտամենտի, իրավապաշտպան ՅԿ-ների և Մարդու իրավունքների պաշտպանի (ՄԻՊ) գրասենյակի վիճակագրական զեկույցների և պարբերական ամփոփագրերի հետազոտությունը և վերլուծությունը: Ուսումնասիրվել են Եվրոպայի խորհրդի փաստաթղթերը՝ ներառյալ Ռասայական խտրականության դեմ պայքարի եվրոպական հանձնաժողովի («ECRI»), ԵԽՆԿ-ի և Նախարարների կոմիտեի փաստաթղթերը՝ նպատակ ունենալով անդրադառնալ այդ մարմինների բարձրագրած համակարգային հիմնախնդիրներին: Հատուկ ուշադրության են արժանացել ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ-ի վիճակագրական տվյալները և ատելության հիմքով կատարվող հանցագործությունների թեմայով երկրի վերաբերյալ մի քանի տարի առաջ կազմված զեկույցը, որում ուսումնասիրվել են նաև տվյալների հավաքագրման մեխանիզմները: Փաստաթղթերի ուսումնասիրությունից զատ՝ անցկացվել են դեմառդեմ հարցազրույցներ մի քանի պաշտոնատար անձանց, մասնավորապես՝ Ոստիկանության ինֆորմացիոն կենտրոնի պետի տեղակալ պարոն Արման Աբովյանի, ՄԻՊ գրասենյակի ներկայացուցիչ տիկին Նինա Փիրումյանի, առաջատար փաստաբանների, մասնավորապես՝ Հովսեփ Սարգսյանի, դատախազների և այլ իրավաբանների, մասնավորապես՝ «Իրավական ուղի» ՅԿ-ի համահիմնադիր, փաստաբան Ռուբեն Մելիքյանի հետ: Հարցազրույցները և փաստաթղթերի հետազոտությունը և վերլուծությունն օգնել են հետազոտողին՝ ներկայացնել տվյալների հավաքագրման և վերլուծության վիճակի համապարփակ վերլուծություն Հայաստանի վերաբերյալ:

Օրենսդրական դաշտը

Խտրականության չենթարկվելու հիմնարար իրավունքն ամրագրված է Սահմանադրության 29-րդ հոդվածով, որի համաձայն արգելվում է խտրականությունը՝ կախված ռասայից, մաշկի գույնից, տարիքից, գույքային վիճակից, լեզվից, էթնիկ կամ սոցիալական ծագումից, կրոնից, և այլն: Նյութական հիմքերի թվարկումն ավարտվում է «*կամ անձնական կամ սոցիալական բնույթի այլ հանգամանքներից*» ընդգրկուն արտահայտությամբ: Հաշվի առնելով, որ սահմանադրական դրույթը չի ներառում այնպիսի հիմքեր, ինչպիսիք են գենդերային ինքնությունը կամ սեռական կողմնորոշումը, վերոհիշյալ ընդգրկուն ձևակերպումը կարող է ներառել այդ հիմքերը, մասնավորապես՝ օրենքներում դրանց արտացոլումն հնարավոր դարձնելու տեսանկյունից: Հարկ է նշել, որ Հայաստանը վավերացրել է Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի թիվ 12 արձանագրությունը, որով լրացվում է խտրականության ընդհանուր արգելքի վերոհիշյալ սահմանադրական սկզբունքը:

Ավելին, Սահմանադրության 77-րդ հոդվածով նախատեսվում է հիմնական իրավունքների և ազատությունների չարաշահման արգելքը, որն իրականում հավասարազոր է Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 17-րդ հոդվածում ամրագրված սկզբունքին: Դրանով արգելվում է հիմնական իրավունքների և ազատությունների օգտագործումը սահմանադրական կարգը բռնի տապալելու, ազգային, էթնիկ, ռասայական, ատելություն բորբոքելու, բռնություն կամ պատերազմ քարոզելու նպատակով: Ատելության հիմքով կատարվող հանցագործությունները և ատելության խոսքն արգելող սահմանադրական դրույթը փաստացի սա է:

Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 143-րդ հոդվածով նախատեսվում է ընդհանուր այն կարգավորումը, որով քրեականացվում է մարդու իրավունքներն ու ազատություններն ուղղակի կամ անուղղակի խախտելը՝ կախված ռասայից, մաշկի գույնից, էթնիկական ծագումից, տարիքից, սեռից, քաղաքական կամ այլ հայացքներից և այլն: Գործնականում, սակայն, այդ հոդվածն հազվադեպ է կիրառվել՝ հաշվի առնելով դրա անհստակությունը և աղոտությունը:

Քրեական օրենսգրքով ընդհանուր առմամբ երկու տեսակի մոտեցումներ են սահմանված ատելության հիմքով կատարվող հանցագործությունների և ատելության խոսքի սահմանման հարցում: Առաջինի պարագայում՝ որպես առանձին ատելության հիմքով կատարվող հանցագործություններ են սահմանված որոշակի կոնկրետ գործողություններ: Դրանք են 226-րդ հոդվածով (ազգային, ռասայական կամ կրոնական թշնամանք հարուցելը), 392-րդով (մարդկության անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործությունները), 393-րդով (ցեղասպանությունը), 397¹ հոդվածով (ցեղասպանությունը և խաղաղության ու մարդկության անվտանգության դեմ ուղղված մյուս հանցագործությունները հերքելը, մեղմացնելը, դրանց հավանություն տալը կամ արդարացնելը) և 390-րդ հոդվածի որոշ դրույթներով (միջազգային մարդասիրական իրավունքի նորմերի լուրջ խախտումները զինված ընդհարումների ժամանակ, որոնք կատարվել են ապարտեիդի կամ ռասայական խտրականության շարժառիթներով, կամ անձի արժանապատվությունը ստորացնելը, ոչ մարդասիրական և նվաստացնող այլ գործողությունները) նախատեսված հանցագործությունները: Երկրորդ մոտեցման պարագայում՝ «*ազգային, էթնիկ կամ կրոնական ատելությունը*» Քրեական օրենսգրքով նախատեսվում են որպես օրենսգրքով նախատեսված հանցագործությունների համար պատասխանատվությունը և պատիժը ծանրացնող հանգամանքներ: Այս իմաստով՝ ընդհանուր բնույթ ունեցող 63(1) հոդվածով նախատեսվում է, որ հանցանքն ազգային, ռասայական կամ կրոնական ատելության շարժառիթով կատարելը պատասխանատվությունը և պատիժը ծանրացնող հանգամանքներ են: Ավելին, Օրենսգրքով նախատեսված մի քանի հանցանքներ սահմանվում են թե՛ հասարակ ձևով (օրինակ՝ հոդված 104 (սպանությունը)), թե՛ ծանրացնող հանգամանքներով (104 հոդվածի 2-րդ մասի 13-րդ կետ՝ ազգային, էթնիկ կամ կրոնական ատելության շարժառիթով կատարված սպանությունը): Մեկ այլ օրինակ է 112-րդ հոդվածը (դիտավորությամբ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելը), որի 2-րդ մասի 12-րդ կետի համաձայն՝ որպես ծանրացնող հանգաման է նախատեսված, եթե հանցանքը կատարվել է ազգային, էթնիկ կամ կրոնական ատելության շարժառիթով):

Քրեական օրենսգրքում քննադատության ենթակա մոտեցումներից մեկն այն է, որ օրենսգրքում նախատեսվում են ատելության շարժառիթների ընդամենը երեք

հիմքեր՝ ազգայինը, էթնիկը և կրոնականը, մինչդեռ խտրականության արգելված հիմքերի և ատելության հիմքով կատարվող հանցագործությունների հնարավոր շարժառիթների շրջանակը շատ ավելի լայն է և ներառում է խտրականության համընդհանուր արգելքի հայեցակարգը: Օրենսդրական այս բացի պատճառով չեն բացահայտվում և անպատիժ են մնում ատելության շարժառիթներով կատարվող մի շարք հանցագործություններ: Օրինակ, եթե LQFS համայնքի ներկայացուցիչը տարվում է ոստիկանություն և վատ վերաբերմունքի ենթարկվում ոստիկանների կողմից իր սեռական կողմնորոշման պատճառով, ապա անգամ եթե ոստիկաններին մեղադրանք է առաջադրվում վատ վերաբերմունքի համար, նրանք պատասխանատվության չեն ենթարկվում ատելության հիմքով կատարված հանցագործության համար, քանի որ վերոհիշյալ 63-րդ հոդվածը, որպես ընդհանուր իրավակարգավորում, կամ Քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածը, որպես հատուկ նորմ, չեն նախատեսում սեռական կողմնորոշումը կամ գենդերային ինքնությունը՝ որպես ատելության առանձին տարրեր, որոնք ծանրացնում են քրեական պատասխանատվությունը կամ պատիժը: Օրենսգրքում նույն մոտեցումն է ցուցաբերված նաև ծանրացնող հիմքերով սահմանված այլ հանցագործությունների նկատմամբ (113-րդ հոդվածում (դիտավորությամբ առողջությանը միջին ծանրության վնաս պատճառելը), 119-րդ հոդվածում (ֆիզիկական ուժեղ ցավ կամ հոգեկան ուժեղ տառապանք պատճառելը), 185-րդ հոդվածում (գույքը դիտավորությամբ ոչնչացնելը կամ վնասելը), 265-րդ հոդվածում (դիակը կամ թաղման վայրերն անարգանքի ենթարկելը) և այլն:

Քրեական օրենսդրության վերոհիշյալ թերությունը կվերանա, եթե իշխանությունն ընդունի Քրեական օրենսգրքի նախագիծը, որը ներկայումս տեղադրված է համացանցում հանրային քննարկման՝ www.e-draft.am հրապարակային հարթակում: Նախագծով նախատեսվում են ավելի լայն, նույնիսկ՝ անսահմանափակ հիմքեր, որոնցով կարելի է խտրականության արգելքի խախտման մասին պնդում ներկայացնել քրեական օրենսդրության ներքո: Նախագծի հեղինակներն հաշվի են առել Ռասայական խտրականության դեմ պայքարի եվրոպական հանձնաժողովի («ECRI») հանձնարարականները:¹

¹ Ռասայական խտրականության դեմ պայքարի եվրոպական հանձնաժողովի («ECRI») գեկույցն Հայաստանի մասին (մշտադիտարկման հինգերորդ շրջան), գեկույցն ընդունվել է 2016 թվականի հունիսի 28-ին, էջեր 35-36:

Նախագծով մի կողմից նախատեսվում է խտրականության արգելվող հիմքերի ավելի լայն շրջանակ, իսկ մյուս կողմից՝ խտրականության ընդհանուր արգելքը: Եթե գործող օրենսգրքով որպես ատելության հիմքով կատարվող հանցագործության տարրեր նախատեսվում են միայն ռասան, էթնիկ ծագումը և կրոնը, ապա նախագծով առաջարկվում են գաղափարախոսական, ազգային, էթնիկ, ռասայական կամ կրոնական ատելությունը, անհանդուրժողականությունը կամ թշնամանքը՝ ներառյալ այնպիսի ընդգրկուն հիմքեր, ինչպիսիք են «այլ սոցիալական խմբի նկատմամբ ատելությունը, անհանդուրժողականությունը կամ թշնամանքը կամ կրոնական մոլեռանդության շարժառիթը»:² Կարելի է ենթադրել, որ «այլ սոցիալական խումբ» լայն ձևակերպումը պետք է որ, ի թիվս այլնի, ներառի նաև սեռական և կրոնական փոքրամասնությունն կազմող խմբերը, քանի որ Ռասայական խտրականության դեմ պայքարի եվրոպական հանձնաժողովը խորհուրդ էր տվել բարեփոխել քրեական օրենսգրքը՝ արգելված հիմքերի ցանկում ներառելով սեռական կողմնորոշումը և գենդերային ինքնությունը:³ Ծանրացնող հանգամանքների վերոհիշյալ ձևակերպումն առկա է նաև օրենսգրքի նախագծի ընդհանուր մասում՝ նախատեսելով, որ խտրականության վերը նշված հիմքերի մատնանշմամբ կարելի է պնդել, որ հանցանքը կատարվել է ատելության շարժառիթով, ուստի, պետք է այն որակել ծանրացնող հանգամանքներում կատարված հանցանք:⁴ Այսպիսով, Քրեական օրենսգրքի նախագծի ընդունվելու դեպքում Հայաստանի քրեական օրենսդրությունն ատելության հիմքով կատարվող հանցագործությունների դասակարգման առումով կհամապատասխանեցվի եվրոպական չափանիշներին: Այն փաստորեն կնպաստի ապագայում տվյալները տեսակավորված եղանակով հավաքագրելու համակարգի ձևավորմանը կամ անգամ կծառայի որպես հարթակ այդ նպատակի համար :

Խտրականությունն արգելող նորմեր են նախատեսված մի շարք օրենքներով: Թիվ 1 հավելվածում զետեղված են այդ օրենքները՝ մատնանշելով դրանցում խտրականությունն արգելող հոդվածները: Հարկ է նշել, որ ցանկում ներառված օրենքներից ոչ մեկը խտրականությունն արգելող իրավական շրջանակ չի

² ՏԵՍ, օրինակ, Քրեական օրենսգրքի նախագծի 156(2)(13), 167(2)(12), 168(2)(12) և մի շարք այլ հոդվածները:

³ Ռասայական խտրականության դեմ պայքարի եվրոպական հանձնաժողովի («ECRI») զեկույցն ընդհանուր մասին (մշտադիտարկման հիմնադրող շրջան), զեկույցն ընդունվել է 2016 թվականի հունիսի 28-ին, էջ 35:

⁴ ՏԵՍ Քրեական օրենսգրքի նախագծի 71(1)(7) հոդվածը:

Նախատեսում: Նշված հոդվածներն օրենքներում ներառված են զուտ որպես խտրականության արգելված հիմքեր՝ չսահմանելով ավելի լայն հայեցակարգեր և հիմքեր, օրինակ՝ խտրականության տեսակները, խտրականության արգելքից հնարավոր բացառությունները, «համեմատական եզրի» հայեցակարգը, ապացուցման չափանիշները և ձևերը, խտրականության սահմանումը և այլն: Ուստի, չնայած օրենքներից շատերում խտրականությունն արգելող ստանդարտ դրույթների գոյությանը, օրենսդրությունը՝ որպես մեկ ամբողջություն, չի ապահովում խտրականությունն արգելող համապարփակ իրավական շրջանակ: Ի լրումն, կարևորագույն այնպիսի օրենսդրական ակտեր, ինչպիսիք են Զաղաքացիական օրենսգիրքը և «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքը, ընդհանրապես չեն պարունակում խտրականությունն արգելող դրույթ, որի առնչությամբ օրենքի հիմնարար բացի խնդիր է առաջանում: Ավելին, թվարկված օրենքներից ոչ մեկը չի նախատեսում ատելության խոսքի որևէ սահմանում: Զաղաքացիական օրենսգիրքը ներառում է առանձին հոդված և համապարփակ մոտեցում վիրավորանքի և գրպարտության վերաբերյալ (հոդված 1087.1): Այդ դրույթը, որն օրենսգրքի մեջ ավելացվել է 2010 թվականին, քաղաքացիական բազմաթիվ վեճերի և դատական գործերի տեղիք է տվել՝ նպաստելով գրպարտության վերաբերյալ կայուն և մանրակրկիտ նախադեպային պրակտիկայի ձևավորմանը: Այդ մոտեցումն հաճախ է կիրառվում քաղաքացիական վեճի շրջանակում ատելության խոսքի հետ կապված բողոք ներկայացնելու համար: Այնուամենայնիվ, անորոշություն կա նաև այն հարցում, թե ատելության խոսքը որ մասով է առաջացնում ոչ թե քրեական, այլ՝ քաղաքացիական պատասխանատվություն: Զաղաքացիական օրենսգիրքում և ընդհանրապես քաղաքացիական օրենսդրությունում բացակայում են հստակ սահմանումներ և դատական պրակտիկա՝ կապված ատելության խոսքի հետ: Քրեական գործեր քննող և քրեական հետապնդում իրականացնող մարմիններն իրենց հերթին հազվադեպ են վարույթ հարուցում Քրեական օրենսգրքի 226-րդ հոդվածի հատկանիշներով:

2017 թվականին ընդունելով «Ընտանիքում բռնության կանխարգելման, ընտանիքում բռնության ենթարկված անձանց պաշտպանության եվ ընտանիքում

համերաշխության վերականգնման մասին» օրենքը⁵՝ իշխանությունները նախաձեռնեցին ընտանեկան բռնության մասին տվյալների արձանագրման միասնական համակարգի ձևավորմանն ուղղված բարեփոխումը: 2019 թվականի հոկտեմբերի 10-ին Կառավարությունն ընդունեց թիվ 1381 որոշումը «Ընտանիքում բռնության դեպքերի կենտրոնացված հաշվառման կարգը հաստատելու մասին»:⁶ Այն տվյալների հավաքագրման միասնական մեխանիզմ է նախատեսում, որի շրջանակում տվյալներն հավաքվում և մշակվում են կարգավորող մարմնի կողմից, ընդ որում՝ տվյալները ստացվում են տարբեր մարմիններից՝ Ոստիկանությունից, Գլխավոր դատախազությունից, քննչական մարմիններից, Դատական դեպարտամենտից, ինամակայության և հոգաբարձության տարածքային և համայնքային մարմիններից, Առողջապահության նախարարությունից և ընտանեկան բռնության գործերի հետ առնչություն ունեցող այլ մարմիններից: Որոշման հավելվածներով նախատեսվում են հատուկ թերթիկներ, որոնք լրացվում են թվարկված շահագրգիռ մարմինների կողմից՝ տվյալներն հավաքելու և իրավասու մարմինն ուղարկելու նպատակով: Թերթիկների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ դրանցով չի նախատեսվում տեսակավորված տվյալներ հավաքագրելու մեխանիզմ: Փոխարենը՝ թերթիկներում նախատեսված են նկարագրողական բնույթի հարցեր, որոնք վերաբերում են բռնության հանգամանքներին և տեսակներին. դրանք ընդհանուր առմամբ կարող են բացահայտել նաև ատելության շարժառիթը, բայց ոչ՝ այնպիսի տվյալների տեսքով, որոնք ենթակա կլինեն հետագա մշակման: Կարծիք կա, որ կարգավորող մարմինը կարող է ապագայում մեծապես նպաստել տվյալները տեսակավորված եղանակով հավաքագրելու միասնական կամ կենտրոնացված համակարգի ձևավորմանը:

Վերջում հարկ է նշել, որ Հայաստանը չի ընդունել խտրականությունն արգելքի մասին առանձին օրենք: Դա օրենսդրության մեջ լուրջ բաց է, որը զգալիորեն թուլացնում է խտրականությունից, ատելության խոսքից և ատելության հիմքով հանցագործություններից իրավական պաշտպանությունն ընձեռող մեխանիզմները՝

⁵ «Ընտանիքում բռնության կանխարգելման, ընտանիքում բռնության ենթարկված անձանց պաշտպանության եվ ընտանիքում համերաշխության վերականգնման մասին» օրենք:

⁶ Հայերեն տեքստի համար տե՛ս https://www.e-gov.am/u_files/file/decrees/kar/2019/10/19-1381.pdf

ներառյալ տեսակավորված տվյալներ հավաքագրելու մեխանիզմի մշակման գործընթացը: Ամփոփելով՝ կարելի է նշել, որ օրենսդրությունը չի նախատեսում համապարփակ իրավական դաշտ և փոխհատուցման մեխանիզմներ խտրականության, ատելության հիմքով հանցագործությունների և ատելության խոսքի դեմ պայքարի համար, ինչը ներառում է նաև տեսակավորված տվյալներ հավաքագրելու և մշակելու միասնական մեխանիզմի բացակայությունը:

Ատելության հիմքով հանցագործությունների, ատելության խոսքի և խտրականության մասին ներպետական մակարդակում առկա տվյալները

Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը 2016 թվականին ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ-ին հայտնել է ատելության հիմքով հանցագործությունների 3 գործերով քրեական հետապնդում իրականացնելու մասին: 2017 թվականին Կառավարությունն հայտնել է ատելության հիմքով հանցագործությունների մասին արձանագրված 14 հաղորդումների և մեկ գործով քրեական հետապնդում իրականացնելու մասին:⁷ Նախորդող կամ հաջորդող տարիներին ԵԱՀԿ-ին նմանօրինակ տեղեկություններ երբևէ չեն տրամադրվել: Վերջին տարիներին պետական պաշտոնատար անձինք սովորաբար պատասխանել են, որ Հայաստանում չկան ատելության հիմքով հանցագործություններ: Այնուամենայնիվ, դեռևս պարզ չէ, թե ինչպես են վերոհիշյալ ցուցանիշներն ստացվել, քանի որ երկրում չկա տեսակավորված տվյալների հավաքագրման համակարգ և պրակտիկա: Կայքէջում որպես վերոհիշյալ տեղեկությունների աղբյուր մատնանշվում են Կառավարության թիվ 1495-Ն և 1225-Ն որոշումները: Այնուամենայնիվ, ինչպես նշված է ստորև, այդ կարգերի համաձայն հավաքագրվող տվյալները մանրակրկիտ չեն եւ տեսակավորված չեն՝ ըստ հանցագործությունների շարժառիթների: Հետևաբար, վերոհիշյալ ցուցանիշը չի կարող արժանահավատ և ստույգ տվյալ համարվել ատելության հանցագործությունների դեպքերի մասով: ՀԿ-ների տրամադրած տեղեկություններն ավելի արժանահավատ են: Այնուհանդերձ, այդ տեղեկություններն հիմնականում պարունակում են ստացված հաղորդումների

⁷ Տեղեկությունն առկա է այստեղ. <http://hatecrime.osce.org/armenia>

թիվը, սակայն չկան տվյալներ վարույթների վերջնարդյունքի մասին, որը նույնպես հույժ կարևոր է ատելության հիմքով հանցագործությունների գործերի քննության միտումներն հասկանալու համար:

Պետական մի քանի մարմիններ, ինչպես մանրամասնեցված է ստորև, այդ թվում՝ Ոստիկանությունը, Գլխավոր դատախազությունը, քննչական մարմինները և Մարդու իրավունքների պաշտպանը, պարբերական զեկույցներ են հրապարակում հանցագործությունների և մարդու իրավունքների խախտումների վերաբերյալ: Այնուհանդերձ, նրանցից ոչ մեկը չի հավաքում և չի մշակում հանցագործությունների տեսակավորված տվյալներ: Թվարկված բոլոր գերատեսչությունները տվյալները մշակում են ըստ ձևավորված ընդհանուր պրակտիկայի, որի պարագայում հանցագործության տեսակը սահմանվում է ըստ Զրեական օրենսգրքի ընդհանուր հոդվածի՝ չհստակեցնելով հոդվածների մասերը կամ կետերը, որոնցով էլ հաճախ սահմանված են լինում հանցակազմի այնպիսի ծանրացնող դրսևորումները, ինչպիսիք են ատելության շարժառիթները: Այդ մոտեցման հետևանքն այն է, որ հանցագործությունների վիճակագրությունը մանրակրկիտ տվյալներ չի պարունակում ատելության հողի վրա կատարված հանցագործությունների մասին: Դրանում սովորաբար նշվում է բուն հանցագործությունը (օրինակ՝ սպանություն), սակայն չեն հստակեցվում ծանրացնող դրսևորումները, որոնք սովորաբար նախատեսված են լինում հոդվածի առանձին մասերի առանձին կետերում (օրինակ՝ ազգային ատելության շարժառիթը):

Ուստի, ատելության հիմքով հանցագործությունների հաղորդումների, քննությունների, արդարացումների, դատարան ուղարկված և քննված գործերի թվաքանակի վերաբերյալ արժանահավատ և ստույգ տվյալներ չկան: Տվյալների մշակման համապարփակ համակարգի բացակայությունն է հենց պատճառը, որ ԺՅՄԻԳ-ին տրված տեղեկատվությունը ոչ լիարժեք է, քանի որ վերջինս չի ներառում տեղեկություններ հաղորդված դեպքերի վերջնարդյունքի մասին կամ հանցագործությունների հաղորդումներով կատարված քննությունների և դատական գործերի միտումների մասին:

Երբ Զրեական օրենսգրքում ատելության հիմքով հանցագործության կոնկրետ տեսակը սահմանված է որպես հանցագործության հիմնական ձև, Դատական դեպարտամենտի ամենամյա վիճակագրությունը պարունակում է ստույգ տվյալներ տվյալ հանցագործության առնչությամբ կայացված դատական ակտերի

վերաբերյալ: Օրինակ, 226-րդ հոդվածում ատելության հիմքով հանցագործության հանցակազմը սահմանված է որպես տվյալ հանցանքի հիմնական տարրը: Ուստի, 226-րդ հոդվածը տեսանելի է զեկույցներում՝ որպես առանձին և կոնկրետ անվանում, որը կարելի է հեշտորեն նույնականացնել: Դատական դեպարտամենտի ամենամյա զեկույցների արագ որոնումը ցույց կտա, որ 226-րդ հոդվածով գեթ մեկ դատական ակտ չի կայացվել 2015 թվականից ի վեր: Ըստ երևույթին, վերջին տարիներին չեն քննվել ատելության խոսքին առնչվող քրեական գործեր, քանի որ եթե նման գործեր քննված լինեին, ապա դատական քննության համար դատարան ուղարկված գործերի թվի վերաբերյալ գոյություն կունենային որոշ տվյալներ: Ինչ վերաբերում է ատելության հանցագործությունների այլ տեսակներին, ապա Դատական դեպարտամենտի զեկույցներում հնարավոր չէ տվյալներ որոնել և գտնել, քանի որ ինչպես արդեն նշվեց՝ դրանցում զետեղված են չտեսակավորված վիճակագրական տվյալներ հանցագործությունների վերաբերյալ:

Ավելին, հնարավոր չէ տվյալներ ստանալ քննչական մարմինների քննած՝ ատելության հիմքով հանցագործությունների գործերի վերաբերյալ, քանի որ այդ տվյալները, նույնիսկ եթե դրանք հավաքագրվում և մշակվում են, Ոստիկանության ինֆորմացիոն կենտրոն են ուղարկվում կիսամյակային և տարեկան կտրվածքով՝ չիրապարակելով դրանք հանրությանը: Այդ տեղեկանքները չեն հրապարակվում, այլ՝ օգտագործվում են քննչական և դատախազական մարմինների կողմից բացառապես վերջիններիս օպերատիվ կարիքների համար: Այդ տեղեկանքներում հավաքագրվող տվյալներն հանրությանը ներկայացվում են միայն Գլխավոր դատախազի կողմից Ազգային ժողովին ներկայացվող տարեկան հաղորդումների միջոցով: Այնուհանդերձ, ինչպես մանրամասնեցված է ստորև, քրեական վարույթի այս փուլին վերաբերող՝ հանցագործության մասին տվյալներն հավաքագրվում և մշակվում են ամբողջացված՝ չդասակարգելով տվյալներն ըստ հանցագործությունների ծանրացնող հանգամանքների, որոնցից է մասնավորապես ատելության շարժառիթը: Ուստի, օրինակ՝ սպանության գործերի թվին առնչվող տեղեկատվությունից հնարավոր չէ պարզել ատելության շարժառիթով կատարված սպանությունների թիվը:

Խտրական գործելակերպի կոնկրետ դրսևորումների վերաբերյալ քիչ թե շատ արժանահավատ տեղեկություններ ստանալու համար կարելի է օգտվել ՀԿ-ների վիճակագրությունից, որն ավելի արժանահավատ է: Այնուհանդերձ, դրանք

հաճախ խիստ հասցեական և նեղ տվյալներ են, որոնք վերաբերում են խտրականության կամ ատելության հանցագործությունների շատ կոնկրետ շրջանակի: Օրինակ, ՓԻՆԶ հասարակական կազմակերպությունն հայտնել է 2018 թվականի ընթացքում ատելության հիմքով կատարված 25 հանցագործությունների մասին: Հաշվի առնելով, որ ՓԻՆԶ հասարակական կազմակերպությունը մասնագիտանում է սեռական կողմնորոշման և գենդերային ինքնության հիման վրա տեղի ունեցող խտրականությունից տուժող անձանց պաշտպանության ուղղությամբ, վերոհիշյալ տեղեկությունները կարելի է արժանահավատ համարել:

Ատելության հիմքով հանցագործությունների, ատելության խոսքի և խտրականության դեպքերի արձանագրման և տվյալների հավաքագրման ներկայիս համակարգը՝ ներառյալ դերերը և պարտականությունները

Հայաստանում ներկայումս չկա ատելության հիմքով հանցագործությունների, ատելության խոսքի և խտրականության մասին տեսակավորված տվյալներ հավաքագրող կենտրոնացված մարմին կամ մեխանիզմ: Ուստի, հնարավոր չէ համապարփակ տվյալներ ստանալ՝ Հայաստանում խտրականության գործելակերպի մասին ընդհանուր պատկերացում կազմելու համար: Ատելության շարժառիթով կատարված հանցանքների մասին վիճակագրական համապարփակ և տեսակավորված տվյալներ չկան՝ պայմանավորված տվյալների հավաքագրման և մշակման հնացած մեթոդաբանությամբ և մեխանիզմներով:

Պետական մի քանի մարմիններ կան, որոնք հանցավորության տվյալներ են հավաքում և մշակում Հայաստանում: Նրանց թվում են Մարդու իրավունքների պաշտպանի գրասենյակը, ինչպես նաև՝ խտրականության դեմ պայքարի ոլորտում մասնագիտացող մի քանի ՀԿ-ներ: Հանցագործությունների մասին տվյալներ հավաքագրող և մշակող կենտրոնական մարմինը ՀՀ ոստիկանության Ինֆորմացիոն կենտրոնն է:

Տվյալների հավաքագրումը Ոստիկանության ինֆորմացիոն կենտրոնի կողմից

Ինֆորմացիոն կենտրոնը (հետայսու՝ նաև «Կենտրոն») վարում է հանցագործությունների մասին տվյալների ամենահամապարփակ և ամենակենտրոնացված բազան Հայաստանում: Կենտրոնի կողմից օգտագործվող թերթիկները ներկայացված են Հավելված 2-ում: Տվյալների հավաքագրումը և լրացումը կատարվում է Կառավարության թիվ 933-Ն որոշմամբ սահմանված կարգով: Բազայի մեջ մուտքագրվում են հանցագործություններին վերաբերող հետևյալ տեղեկությունները.

- Տվյալներ Հայաստանի Հանրապետության տարածքում հանցագործության մեջ մեղադրվող կամ դատապարտված Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների, օտարերկրյա քաղաքացիների, քաղաքացիություն չունեցող անձանց մասին,
- Տվյալներ այլ երկրներում դատապարտված և պատիժը կրելու համար Հայաստանի Հանրապետություն տեղափոխված Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների մասին,
- Տվյալներ այն անձանց մասին, որոնց նկատմամբ հայտարարված է հետախուզում,
- Տվյալներ այն անձանց մասին, որոնք մեղադրվել են հանցանք կատարելու մեջ, սակայն հետագայում նրանց նկատմամբ քրեական գործը կարճվել է ոչ արդարացնող հիմքերով (օրինակ՝ վաղեմության ժամկետի կիրառության արդյունքում),
- Տվյալներ քրեական պատասխանատվությունից ազատված այն անչափահասների մասին, որոնց նկատմամբ կիրառվել են դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցներ,
- Տվյալներ քրեական օրենսգրքով նախատեսված արարք կատարած այն անձանց մասին, որոնց նկատմամբ դատարանի որոշմամբ կիրառվել են բժշկական բնույթի հարկադրանքի միջոցներ,
- Դատապարտված այն անձանց մասին տվյալներ, որոնց նկատմամբ մինչև դատավճռի օրինական ուժի մեջ մտնելը կիրառվել է համաներում կամ ներում,
- Տվյալներ այն անձանց մասին, որոնց վերաբերյալ նախապատրաստված նյութերով քրեական գործի հարուցումը մերժվել է ոչ արդարացնող հիմքերով (օրինակ՝ վաղեմության ժամկետ, անձեռնմխելիություն և այլն),

- Տվյալներ այն անձանց մասին, ովքեր ձերբակալումից ազատվել են հանցագործության հիմքերի անբավարարության պատճառով:

Կենտրոնը տվյալներ է ստանում իրավապահ, քննչական և դատախազական մարմիններից, ինչպես նաև դատարաններից և քրեակատարողական հիմնարկներից:

Տվյալները պահվում են մինչև անձի 80 տարեկան դառնալը՝ բացառությամբ երբ անձը դատապարտվել է ծանր հանցագործություն կատարելու համար կամ մահացել է ազատագրկման վայրում կամ քրեական հետապնդումը դադարեցվել է արդարացևող հիմքով:

Տվյալները մուտքագրվում են՝ ներառելով անունը, ազգանունը, հայրանունը, ծննդյան օրը/ամիսը/տարին և վայրը: Անձնական տվյալներին հաջորդում են տեղեկություններ քաղաքացիության, աշխատանքի և բնակության վայրի, ձերբակալման կամ կալանավորման ամսաթվի և հանցագործության բնույթի և Քրեական օրեսգրքի կոնկրետ հոդվածի մասին: Տվյալների մուտքագրման այս մեխանիզմը վկայում է այն մասին, որ տվյալները մուտքագրվում և որոնումները կատարվում են ըստ անձի անունի, այլ ոչ՝ ըստ Քրեական օրեսգրքի կոնկրետ հոդվածի կամ հանցագործության բնույթի: Այսպիսով, հանցագործության բնույթը կամ Քրեական օրեսգրքի հոդվածն առաջնային տվյալներ չեն, որոնց վրա կատարվում է տվյալների հավաքագրումը և մշակումը:

Կենտրոնը գործում է գաղտնիության սկզբունքով և որպես այդպիսին վիճակագրական տվյալներ չի հրապարակում: Այն տվյալներ է տրամադրում իրավասու պետական մարմինների և անձանց դիմումի հիման վրա: Պետական մարմինները տեղեկություններ պահանջում են իրենց աշխատանքային կարիքների և նպատակների համար: Անձը կարող է տեղեկություններ պահանջել և ստանալ միայն այն դեպքում, երբ տեղեկությունները վերաբերում են իրեն: Միակ բացառությունը փաստաբանի դիմումն է, ով կարող է երրորդ անձին վերաբերող տեղեկություններ խնդրել՝ հիմնվելով «Տեղեկատվության ազատության մասին» օրենքի և «Փաստաբանության մասին» օրենքի վրա՝ իր կողմից իրականացվող իրավաբանական ներկայացուցչության առնչությամբ: Այսպիսով, Ինֆորմացիոն կենտրոնի կողմից հավաքագրվող տվյալները միմիայն օպերատիվ բնույթ ունեն, և Կենտրոնը տեղեկություններ կարող է տրամադրել միայն պետական մարմինների

կամ անձանց դիմումի վրա, երբ այդ տեղեկությունները հայցվում են կոնկրետ նպատակների համար: Ինֆորմացիոն կենտրոնը չի մշակում և չի հրապարակում վիճակագրական տվյալներ համընդհանուր օգտագործման համար: Ավելին, Ինֆորմացիոն կենտրոնն հանցագործությունների մասին տվյալներն հավաքագրում և մշակում է ըստ Քրեական օրենսգրքով նախատեսված հանցագործությունների տեսակների: Մասնավորապես, հանցագործությունների մասին տեղեկությունները տվյալների բազայի մեջ մուտքագրվում են ըստ Քրեական օրենսգրքի հոդվածի և մասի, որով նախատեսվում է հանցագործության կոնկրետ ձևը, մասնավորապես՝ ծանրացնող հանգամանքները: Եթե ծանրացնող հանգամանքները վերաբերում են ատելության շարժառիթին, ապա լրացվում են հստակեցնող լրացուցիչ տվյալներ, որոնք վերաբերում են տվյալ հանցագործության շարժառիթ հանդիսացած կոնկրետ ատելությանը (ազգային, էթնիկ կամ կրոնական): Ավելին, հաշվի առնելով, որ օրենքով նախատեսվում են ատելության շարժառիթի միայն նշված երեք հիմքերը, խտրականության այլ հիմքերը, որոնք ատելության շարժառիթներ են, չեն կարող որպես տվյալներ մուտքագրվել բազայի մեջ: Ուստի, հանցագործության մասին տեղեկությունները մուտքագրվում են ամբողջացված, իսկ վերջնական արդյունքում ստացվող նյութը՝ տվյալների բազայի ինֆորմացիան, չի ներառում տվյալներ այն մասին, թե ատելության կոնկրետ որ շարժառիթով է կատարվել հանցանքը:

Հաշվի առնելով տվյալների խիստ սահմանափակ տեսակավորումը՝ Ինֆորմացիոն կենտրոնի աշխատողները մշակել են տեղեկատուներ, որոնք նախատեսում են տվյալների դասակարգման 28 առավել մանրակրկիտ հիմքեր, որոնցից յուրաքանչյուրը կողավորված է ըստ կոնկրետ թիվ: Թիվ 14 տեղեկատուն ներառում է հանցագործությունների շարժառիթների ցանկը, որոնցում նշվում են ատելության հինգ շարժառիթներ՝ «ռասայական», «ազգային», «կրոնական», «անձնական այլ» և «այլ շարժառիթ», որոնք կողավորված են 90, 91, 92, 95 և 99 թվերով: Այսպիսով, երբ հանցագործության մասին տվյալներ են մուտքագրվում թղթային կամ էլեկտրոնային բազայի մեջ, նշվում է ոչ միայն Քրեական օրենսգրքի հոդվածը, այլ նաև այն կողը, որն համապատասխանում է հանցագործության վերը նշված շարժառիթին: Այնուհանդերձ, այդ պրակտիկան ոչ հետևողականորեն է

կիրառվում, քանի որ տեղեկատուները մշակվել են որպես հանցագործությունների դասակարգման խորհրդատվական, այլ ոչ՝ պարտադիր ցուցումներ:

Տվյալների հավաքագրումը քննչական մարմինների կողմից

Հայաստանի Հանրապետության քննչական մարմինները կատարում են քրեական գործի քննություն, որը բաղկացած է երկու փուլերից՝ հետաքննությունից և նախաքննությունից: Այս երկու փուլերը միասին կազմում են քրեական վարույթի քննչական փուլը՝ նախքան գործի դատական քննությունը: Քննչական մարմինները տվյալների հավաքման մեծածավալ գործունեություն են իրականացնում և տվյալներ են հաղորդում Ինֆորմացիոն կենտրոնին և Գլխավոր դատախազությանը: Հետաքննության մարմիններն հիմնականում գտնվում են ոստիկանության համակարգում: Քննչական մարմինները ներկայումս չորսն են՝ Քննչական կոմիտեն, Հատուկ քննչական ծառայությունը, Ազգային անվտանգության ծառայության քննչական վարչությունը և Պետական եկամուտների կոմիտեի քննչական վարչությունը: Նշված բոլոր մարմինները, որոնցից կազմված է քննչական հիմնական համակարգը, պարտավոր են ամենամսյա տվյալներ հավաքել և կիսամյակային կամ տարեկան մանրակրկիտ վիճակագրական տվյալներ հաղորդել իրենց քննած հանցագործությունների թվի և տեսակների մասին: Այդ գործունեությունը կարգավորվում է «Միևնգիտական վարույթը բնութագրող ցուցանիշների վիճակագրական հաշվետվությունների միասնական ձևերը եվ դրանց լրացման ու ներկայացման կարգերը հաստատելու մասին» Կառավարության 2008 թվականի հոկտեմբերի 23-ի թիվ 1225-Ն որոշմամբ: Դրանից զատ, դեպքերի, հանցագործությունների կամ վարչական իրավախախտումների մասին հաղորդումներ ստացող ոստիկանները պարտավոր են պարբերական հաշվետվություններ լրացնել, որոնք կարգավորվում են Կառավարության 2017 թվականի նոյեմբերի 23-ի թիվ 1495-Ն որոշմամբ:

Թիվ 1225-Ն որոշման համաձայն, նախաքննության և հետաքննության մարմինները պարտավոր են ամսական կտրվածքով տարաբնույթ վիճակագրական տվյալներ հավաքել, մասնավորապես՝ քննված և դատարան ուղարկված քրեական գործերի թիվը, արդարացված կամ կարճված գործերի թիվը, անչափահասների հանցագործությունների գործերի թիվը, քննված հանցագործությունների տեսակները (դասակարգված ըստ Քրեական օրենսգրքի հոդվածների), կիրառված և դադարեցված խափանման միջոցների թիվը, տվյալներ պատճառված և փոխհատուցված գույքային վնասի մասին, և

տարաբնույթ այլ վիճակագրական տվյալներ: Սույն ուսումնասիրության թեմային առավել սերտորեն վերաբերում է նշված որոշման այն մասը, որով կարգավորվում է հանցագործությունների տարբեր տեսակների մասին տվյալների դասակարգման եղանակը: Հանցագործությունների տեսակները դասակարգված են ըստ Քրեական օրենսգրքի հոդվածների՝ չկոնկրետացնելով հոդվածների այն մասերը, որոնք նախատեսում են ծանրացնող հանգամանքները, ինչպիսիք են ազգային, էթնիկ կամ ռասայական ատելությունը: Ուստի, պարզ չէ, թե ինչպես են իշխանությունները պայքարում ատելության հիմքով հանցագործությունների դեմ, երբ հանցակազմը սահմանված է հանցագործության ծանրացնող հանգամանքներում: Երբ ատելության հիմքով հանցագործության հանցակազմը սահմանված է հանցագործության հասարակ ձևով, օրինակ՝ Օրենսգրքի 226-րդ հոդվածի դեպքում (ատելության խոսք՝ բռնություն հարուցելը), վիճակագրական տվյալները հեշտ է պարզել, բայց երբ ատելության հիմքով հանցագործությունը սահմանված է որպես ծանրացնող հիմք, ապա տվյալներն այն չեն արտացոլում, քանի որ ծանրացնող հիմքերը սովորաբար սահմանված են հոդվածի որոշակի մասերի որոշակի կետերում, որոնք վիճակագրական ձևաթղթերում սովորաբար չեն նախատեսվում որպես հանցագործության առանձին տեսակ: Ձևաթղթերում նորմերը սովորաբար նշվում են ընդհանրացված, այլ ոչ՝ տեսակավորված: Ուստի, նախաքննության տվյալների հաշվետվական համակարգն ունի նույն թերությունը, ինչ ինֆորմացիոն կենտրոնի կողմից վարվող համակարգը. տվյալները մշակվում են ընդհանրական կերպով, որը չի արտացոլում մանրակրկիտ վիճակագրական տվյալներ, և ատելության հիմքով հանցագործությունների մեծ մասը դուրս է մնում վիճակագրական հաշվետվություններից: Ուստի, պարզ չէ, թե ինչպես է Կառավարությունը ԺՀՄԻԳ-ին հայտնել ատելության հիմքով կատարված 17 հանցագործությունների մասին տվյալներ՝ հղում անելով Կառավարության 1225-Ն որոշմանը, եթե վերջինիս մեջ օգտագործված մեթոդաբանությունը թույլ չի տալիս գտնել և հավաքագրել մանրակրկտ տվյալներ ատելության հիմքով հանցագործությունների մասին:

Գլխավոր դատախազության ամենամյա հաղորդումները

Գլխավոր դատախազը Սահմանադրությամբ պարտավոր է հանցագործությունների մասին ամենամյա հաղորդումներ ներկայացնել Ազգային ժողովին: Հաղորդումը ներառում է Հայաստանում հանցագործությունների

միտումների թե՛ նկարագրողական, թե՛ վիճակագրական վերլուծություններ: Ամենամյա հաղորդումը կազմելու մեթոդաբանություն սահմանված չէ: Հանցագործությունների միտումները նկարագրելիս հաղորդման մեջ հղում է արվում հավաքագրված վիճակագրական տվյալներին ըստ հանցագործությունների ծանրության (ծանր, միջին և ոչ մեծ ծանրության), բնույթի (գույքային, անձի դեմ ուղղված, պետական պաշտոնյայի կողմից կատարված և այլն) և տեսակի (ըստ Քրեական օրենսգրքի հոդվածների): Հաղորդման մեջ ընդգծվում են այնպիսի հանցագործություններ, ինչպիսիք են սպանությունը, մարմնական վնասվածք պատճառելը, զենքի գործադրմամբ կատարված հանցագործությունները, գույքային հանցագործություններ, բնակարանային գողությունը, խուլիգանությունը, ճանապարհային երթևեկության հանցագործություններ, անչափահասների հանցագործությունները: Կոնկրետ նշում չի պարունակվում ատելության հիմքով հանցագործությունների, ատելության խոսքի կամ խտրական շարժառիթներով կատարված ընդհանուր հանցագործությունների մասին: Հանցագործությունների այնպիսի շարժառիթները, ինչպիսիք են ազգային, էթնիկ կամ կրոնական ատելությունը, չեն հիշատակվում կամ որևէ կերպ դասակարգվում հաղորդման մեջ:⁸ Օրինակ, եթե տվյալները վերաբերում են այնպիսի հանցագործությունների, ինչպիսիք են սպանությունը, զույքի վնասումը, մարմնական վնասվածք պատճառելը, հաղորդումը լրացուցիչ տվյալներ չի տալիս այն մասին, թե արդյոք այդ հանցագործությունները կատարվել են ատելության շարժառիթի ծանրացնող հանգամանքով:

Ամփոփելով՝ կարելի է նշել, որ Գլխավոր դատախազության ամենամյա հաղորդումներն հրապարակվում և լայնորեն հասանելի են դառնում հանրությանը: Այնուամենայնիվ, դրանք չեն պարունակում տեսակավորված տվյալներ ատելության հիմքով հանցագործությունների կամ ընդհանրապես խտրական շարժառիթներով կատարված հանցագործությունների մասին:

Դատական համակարգի ամենամյա զեկույցները

⁸ Տե՛ս 2014 թվականին Հայաստանի Հանրապետության դատախազության գործունեության մասին հաղորդումը: Ամենամյա հաղորդումները տեղադրված են Գլխավոր դատախազության կայքէջի հետևյալ բաժնում. <http://prosecutor.am/am/messages-to-the-president-and-the-national-assembly/>

Դատական համակարգը կիսամյակային և տարեկան զեկույցներ է հրապարակում դատական պրակտիկայի մասին, որոնցում ներկայացնում է քաղաքացիական, քրեական և վարչական դատարանների կայացրած դատական ակտերի թիվը և տեսակները:⁹ Տվյալների փաստացի հավաքագրումը և մշակումը կատարում է Դատական դեպարտամենտը, որը դատական համակարգի վարչական մարմինն է, որը զբաղվում է դատական համակարգի բոլոր կազմակերպական, տեխնիկական և վարչական հարցերով: Դատական դեպարտամենտի փորձագետները տվյալները դասակարգում են ըստ հատուկ ինդեքսների (ծածկագրերի), որոնք մշակվել են մի քանի տարի առաջ. յուրաքանչյուր ինդեքս նկարագրում է օրենքի կոնկրետ դրույթ: Օրինակ, ավելի քան 300 ինդեքս է մշակվել քրեական դատարանների կայացրած դատական ակտերին վերաբերող տվյալները ներկայացնելու համար: Յուրաքանչյուր ծածկագիր նկարագրում է Քրեական օրենսգրքի մեկ հոդված: Ծածկագրերը բաժանված են 18 խմբերի (Հավելված 3): Թե՛ խմբերը, թե՛ ինդեքսները կազմված են ըստ Քրեական օրենսգրքի բաժինների և հոդվածների:¹⁰ Օրինակ, առաջին խումբը («Քաղաքացու կյանքի և առողջության դեմ ուղղված հանցագործություններ») ներառում է 28 ինդեքսներ, որոնցից յուրաքանչյուրն համապատասխանում է Քրեական օրենսգրքի կոնկրետ հոդվածի. ծածկագիր 1.1.¹ հոդված 104 (սպանություն), ծածկագիր 1.9.¹ հոդված 112 (դիտավորությամբ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելը), ծածկագիր 1.16.¹ հոդված 119 (խոշտանգում) և այլն: «Հասարակական անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործություններ» խումբը ներառում է 37 ինդեքսներ, որոնց թվում են 226-րդ հոդվածը (ազգային, ռասայական կամ կրոնական թշնամանք հարուցելը), 222 (ավազակություն) 236 (ապօրինի կերպով զենք պատրաստելը): Յուրաքանչյուր ինդեքսի և Քրեական օրենսգրքի համապատասխան հոդվածի ներքո բերվում են վիճակագրական տվյալներ կայացված դատավճիռների թվի, բողոքարկված գործերի թվի, ուժի մեջ մտած դատական ակտերի թվի, հաշվետու ժամանակաշրջանում կայացված դատական որոշումների թվի մասին և այլն: Տվյալների հավաքագրման այս մեթոդի բացասական կողմն այն է, որ ամբողջացված տվյալներ են ստացվում Քրեական օրենսգրքի յուրաքանչյուր

⁹ Բոլոր զեկույցներն հրապարակվում են դատական իշխանության ինտերնետային էջում.

www.court.am

¹⁰ Ընդհանուր իրավասության քրեական դատարանների պրակտիկայի 2014 թվականի տարեկան ամփոփման համար տե՛ս <http://court.am/?l=lo&id=50>

հողվածի մասին՝ չկոնկրետացնելով, թե արդյոք տվյալները վերաբերում են ծանրացնող հանգամանքներում կատարված հանցագործությանը կամ ինչպես ազգային օրենսդրությամբ է նախատեսված, հանցակազմի որակյալ հատկանիշով կատարված հանցագործությունները: Ինչպես նշվեց վերևում՝ ատելության շարժառիթը Քրեական օրենսգրքի 63-րդ ընդհանուր հոդվածով նախատեսված ծանրացնող հանգամանքներից միայն մեկն է: Դատական համակարգի գեկույցի մեջ տվյալների հավաքագրման ամբողջացված մեթոդով հնարավոր չի լինում հիմնավորել, թե արդյոք ներկայացված տեղեկությունը ներառում է նաև ծանրացնող հանգամանքներում կատարված հանցանքը, օրինակ՝ ատելության շարժառիթով կատարված հանցանքը, որը թեպետ հանցակազմի տարրերից է այդ ընդհանուր հոդվածի ներքո, սակայն տվյալներում չի արտացոլված: Ցանկացած պարագայում, տվյալների հավաքագրման այս մեթոդի դրական կողմն այն է, որ ի տարբերություն Ինֆորմացիոն կենտրոնի կողմից հավաքագրվող տվյալների և Գլխավոր դատախազության ամենամյա հաղորդումների, Դատական դեպարտամենտի կողմից տվյալների մշակումն իրականացում է՝ օգտագործելով ծածկագրեր (կոդեր), որն ավելի կատարելագործված մեթոդ է: Այն թույլ է տալիս ապագայում իրականացնել ատելության հիմքով հանցագործությունների վերաբերյալ տեսակավորված տվյալների մշակում, եթե կատարվեն անհրաժեշտ փոփոխություններ օրենքներում և այլ իրավական ակտերում (տե՛ս ստորև՝ Առաջարկություններին սվիրված բաժինը): Ծածկագրերի օգտագործումը թույլ է տալիս տվյալների մշակումը թղթային հարթակից (ինչպիսին ներկայումս կիրառվում է Ինֆորմացիոն կենտրոնի կողմից) հեշտորեն անցում կատարել թվայնացվածի: Հաշվի առնելով քրեական արդարադատության համակարգը գործերի վարման թվային, էլեկտրոնային ենթակառուցվածքի վերածելու ուղղությամբ ներկայումս ընթացող բարեփոխումները, Դատական դեպարտամենտի կողմից ծածկագրերի օգտագործումը կարող է լավ օրինակ լինել նշված նպատակին հասնելու համար:

Վիճակագրական կոմիտեի տվյալները

Վիճակագրական կոմիտեն հավաքում, մշակում և հրապարակում է վիճակագրական տվյալներ իրավական կոնկրետ ոլորտի՝ ներառյալ հանցագործությունների մասին: Հանցագործություններին վերաբերող վիճակագրական տվյալների հավաքումը, դասակարգումը և հրապարակումը

կատարվում են Կառավարության 2004 թվականի փետրվարի 23-ի թիվ 05-Ն որոշմամբ հաստատված կարգով և ձևաթղթերով:¹¹ (Հավելված 4) Վիճակագրական կոմիտեն պարբերաբար ստանում է հանցագործությունների վերաբերյալ տվյալներ Ոստիկանության ինֆորմացիոն կենտրոնից, ինչը կարգավորված է «ՀՀ վիճակագրության պետական խորհրդին վիճակագրական տեղեկությունների ներկայացման կարգը հաստատելու մասին» Կառավարության 2003 թվականի հոկտեմբերի 3-ի թիվ 11-Ն որոշմամբ:¹² Համապատասխան տեղեկատվությունը ներկայացվում է Վիճակագրական կոմիտեին նախքան հաշվետու ժամանակաշրջանի ավարտին հաջորդող ամսի 10-ը: Հանցագործության վիճակագրությունը խմբավորված է ըստ հետևյալ վեց խմբերի.

- *անձի դեմ ուղղված հանցագործություններ,*
- *հասարակական անվտանգության, հասարակական կարգի և հանրային առողջության դեմ ուղղված հանցագործություններ,*
- *գույքի դեմ ուղղված հանցագործություններ,*
- *տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործություններ,*
- *պետական իշխանության, պետական ծառայության և կառավարման կարգի դեմ ուղղված հանցագործություններ,*
- *Այլ հանցագործություններ:*

Տվյալները մանրամասնեցվում և ներկայացվում են նաև ըստ ծանրության (ոչ մեծ ծանրության հանցագործություններ, միջին ծանրության հանցագործություններ և ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործություններ): Տեղեկությունները ներկայացնելիս տվյալների որևէ այլ տեսակավորում չի իրականացվում ինֆորմացիոն կենտրոնի կամ Վիճակագրական կոմիտեի կողմից: Վեց խմբերից յուրաքանչյուրը կարող է տվյալներ պարունակել ատելության հիմքով հանցագործությունների մասին, սակայն դրանք չեն ներկայացվում և չեն մշակվում, քանի որ տվյալների մշակումը կատարվում է ամբողջացված՝ ինչպես վերը թվարկված բոլոր այլ պետական մարմինների պարագայում: Ուստի,

¹¹ Կարգի և ձևաթղթի օրինակների համար տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության վիճակագրական կոմիտեի կայքէջի հետևյալ բաժինը. <http://www.armstat.am/am/?nid=302>

¹² Տե՛ս թիվ 11-Ն որոշման տեքստը. <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docID=47765>

Վիճակագրական կոմիտեն առանձին տվյալներ չի տալիս Հայաստանում ատելության հիմքով հանցագործությունների վերաբերյալ:

Մարդու իրավունքների պաշտպանի տարեկան զեկույցները

Մարդու իրավունքների պաշտպանի գրասենյակը չի վարում ատելության հիմքով հանցագործությունների, ատելության խոսքի կամ խտրականության տվյալների բազա: Հիմնվելով իր մանդատի վրա՝ այն քննարկում է իրավաբանական և ֆիզիկական անձանց դիմումները մարդու իրավունքների խախտումների մասին, որոնք կարող են ներառել նաև խտրականության, ատելության հիմքով հանցագործությունների կամ ատելության խոսքի դեպքեր: Գրասենյակը դրանք քննարկում է ընդհանուր կարգով, և հատուկ ընթացակարգ նախատեսված չէ այդ դիմումների քննարկման համար: Նմանապես, Մարդու իրավունքների պաշտպանն պարբերական զեկույցներ է հրապարակում մարդու իրավունքների տարբեր խախտումների մասին, որոնցում հղում է արվում նաև խտրական տարաբնույթ գործելակերպերին: Երբեմն այդ զեկույցներում նշվում են որոշակի վիճակագրական տվյալներ, սակայն այդ նշումները կամ տվյալների հավաքագրումն համակարգված չեն և արվում են հիմնականում դեպքից դեպք: Խտրականության դեմ պայքարի մասին օրենքի նախագծով նախատեսվում է, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանը դառնալու է խտրականության դեմ պայքարը կարգավորող ազգային մարմինը: Եթե դա տեղի ունենա, ապա Մարդու իրավունքների պաշտպանի գրասենյակը թերևս կգրադվի նաև տվյալների մշակմամբ, ինչն անելով կաջակցի այդ ոլորտում գործող պետական այլ մարմիններին:

Տվյալների հավաքագրումն իրավապաշտպան ՀԿ-ների կողմից

Խտրականության դեմ պայքարի տարբեր խնդիրներով մասնագիտացող իրավապաշտպան ՀԿ-ները վիճակագրական տվյալներ են հավաքագրում խտրական գործելակերպի տարբեր դրսևորումների մասին: Օրինակ, ՓԻՆԶ հասարակական կազմակերպությունը, որն զբաղվում է սեռական փոքրամասնությունների իրավունքների պաշտպանությամբ, պարբերական զեկույցներ է հրապարակում Հայաստանում *ԼԳԲՏ անձանց մարդու իրավունքների*

վիճակի մասին:¹³ Այնտեղ թե՛ նկարագրողական, թե՛ վիճակագրական տեղեկություններ կան: 2018 թվականի զեկույցում նշվել են խտրական բնույթի 25 հարձակումներ՝ հիմնված սեռական կողմնորոշման և/կամ գենդերային ինքնության վրա:¹⁴ Սեռական փոքրամասնությունների իրավունքներին նվիրված համանման զեկույց (թեպետ՝ ըստ առանձին դեպքերի կազմված) է հրապարակում «Նոր սերունդ» իրավապաշտպան ՅԿ-ն: Այս ՅԿ-ներն աստելության հիմքով հանցագործությունների բնույթի և տեսակների մասին մշակված տեղեկատվության կարևոր աղբյուրներ են:

Ավելին, 2018 թ. հուլիս-դեկտեմբեր ամիսներին Ատելության խոսքի մշտադիտարկման միջանկյալ զեկույցում Հայաստանի հելսինկյան կոմիտեն մի ամբողջ գլուխ նվիրել է դիտարկված գործերի վիճակագրությանը:¹⁵ Վերջինս վերաբերում էր առցանց և տպագիր տարբեր լրատվամիջոցների և հեռուստատալիքների կողմից աստելության խոսքի դեպքերին և այդ մեղիաների կողմից տարածվող աստելության խոսքի և վնասակար խոսքի դեպքերի վիճակագրությանը: Այդ դիտարկման համաձայն՝ աստելության խոսքի և վնասակար խոսքի դեպքերի մեծ մասն ուղղված է եղել անձանց դեմ՝ պայմանավորված վերջիններիս կրոնական համոզմունքներով և սեռական կողմնորոշմամբ:

Ավելին, «Ընդդեմ կանանց նկատմամբ բռնության» կոալիցիան 2016-2017 թվականների զեկույցում («Կնասպանությունը Հայաստանում. լուռ համաճարակ»)¹⁶ մի բաժին է նվիրել կնասպանության քանակական ցուցանիշներին, ընդ որում՝ «կնասպանություն» եզրույթը սահմանվել է որպես կանանց սպանությունը կնատյացության հիման վրա: Նշված զեկույցում վերլուծվել է կնասպանության երևույթին առնչվող ընդհանուր իրավիճակը, ինչպես նաև՝ ընտանեկան բռնության գործերով Հայաստանում ընթացող դատական գործերը:

¹³ Վերջին զեկույցի համար տե՛ս https://www.pinkarmenia.org/wp-content/uploads/2019/05/2018annualreview_en.pdf

¹⁴ Տե՛ս նշված զեկույցը, էջ 1:

¹⁵ Տե՛ս զեկույցի հայերեն ամբողջական տեքստը. <http://armhels.com/publications/atelutyany-xosqi-mshtaditarkum/>

¹⁶ Տե՛ս զեկույցի ամբողջական տեքստը. <http://coalitionagainstviolence.org/wp-content/uploads/2019/07/femicide2018en.pdf?x24321>

Ավելին, 2017 թվականին «Նոր սերունդ» իրավապաշտպան ՅԿ-ն ազգային զեկույց է հրապարակել Հայաստանում LQPSՔ+ անձանց իրավունքների խախտումների մասին:¹⁷ Չեկույցում քննարկվել են օրենսդրական դաշտը, ինչպես նաև նշված իրավունքների (օրինակ՝ համարժեք բուժօգնություն ստանալու իրավունքի, արժանապատվության իրավունքի, մասնավոր կյանքի , արդյունավետ իրավական պաշտպանության միջոցի և այլ իրավունքների) խախտումների մի քանի գործնական օրինակներ:

Ամփոփելով՝ հարկ է նշել, որ իրավապաշտպան ՅԿ-ներն հետազոտություններ և զեկույցներ են հրապարակում, որոնք հիմնականում նկարագրողական-պատմողական բնույթ ունեն և շատ փոքր ծավալի վիճակագրական տվյալներ են պարունակում՝ չընդգրկելով ատելության հիմքով հանցագործությունների, ատելության խոսքի և խտրականության ամբողջ դաշտը:

Առաջարկներ

- Մշակել ատելության հիմքով հանցագործությունների և ատելության խոսքի հանցագործությունների վերաբերյալ տվյալների ծածկագրեր (կոդեր)՝ ըստ խտրականության և ատելության շարժառիթների պաշտպանվող հատկանիշների (մասնավորապես՝ ռասայի, մաշկի գույնի, տարիքի, սեռի, զենդերային ինքնության, մասնագիտության, կարծիքների և այլն)՝ ներառյալ խտրականության ընդհանուր արգելքի սկզբունքը: Որպես ուղենիշ՝ նշված ծածկագրերը մշակելիս հղում անել Զրեական օրենսգրքի նախագծով սահմանված խտրականության հիմքերին: Զրեական օրենսգրքի նախագծով համապարփակ կերպով նախատեսվում են խտրականության նյութական հիմքերը և տեսակները՝ ներառյալ խտրականության ընդհանուր արգելքի սկզբունքը:
- Ծածկագրերը ներդնել Ոստիկանության ինֆորմացիոն կենտրոնի կողմից օգտագործվող թղթային և/կամ էլեկտրոնային ձևաթղթերի մեջ: Այդ նպատակով անհրաժեշտ կլինի Էական փոփոխություններ կատարել Կառավարության թիվ 933-Ն որոշման մեջ:

¹⁷ Տե՛ս զեկույցի ռուսերեն ամբողջական տեքստը.

<https://ngngo.net/files/pdf/1/15337385748058.pdf>

- Ծածկագրերը ներդնել հետաքննության և նախաքննության մարմիններում տվյալներ մշակող մասնագետների կողմից օգտագործվող թղթային և/կամ էլեկտրոնային ձևաթղթերի մեջ: Ծածկագրերն այդ ենթակառուցվածքի մաս դարձնելու համար անհրաժեշտ կլինի էական փոփոխություններ կատարել Կառավարության թիվ 1225-Ն որոշման մեջ:
- Մշակել լրացուցիչ ծածկագրեր Դատական դեպարտամենտի հաշվետվությունների համակարգի համար՝ դրանք ավելացնելով ծածկագրերի արդեն իսկ գոյություն ունեցող համակարգին: Նոր ծածկագրեր ավելացնելու համար անհրաժեշտ կլինի փոփոխել Դատական դեպարտամենտի գործունեությունը կարգավորող իրավական ակտերը:
- Որպես այլընտրանք վերոհիշյալ չորս կետերին՝ լավագույն տարբերակը կլիներ մշակել ատելության հիմքով հանցագործությունների և ատելության խոսքի հանցագործությունների միասնական ծածկագրեր քրեական արդարադատության ողջ համակարգի համար: Հաշվի առնելով, որ Քրեական օրենսգիրքը և Քրեական դատավարության օրենսգիրքն այս տարի կամ հաջորդ տարի փոխարինվելու են նոր օրենսգրքերով, ինչը ենթադրում է նաև ենթակառուցվածքի ծավալուն բարեփոխումներ, առաջարկվում է պահն օգտագործելով նոր ծածկագրերը դարձնել քրեական արդարադատության համակարգի մաս: Դա իրավապահ մարմիններին և քննչական մարմիններին թույլ կտա ծածկագրեր վերագրել գործերին վարույթի ամենասկզբից (հանցագործության մասին հաղորդումն ստանալու պահից), որը թույլ կտա դիտարկել գործերի ընթացքը քրեական արդարադատության ողջ համակարգում՝ ներառյալ դատարաններում, պարզելու համար ատելության հիմքով հանցագործությունների և ատելության խոսքի գործերի քննության ընդհանուր միտումները:
- Մշակել ծածկագրերի համապարփակ ուղեցույց, որը որպես հղումային փաստաթուղթ կօգտագործվի Ինֆորմացիոն կենտրոնի, Դատական դեպարտամենտի և քննչական մարմինների տվյալներ մշակող և համապատասխան բազաների մեջ տվյալներ մուտքագրող մասնագետների կողմից: Որպես ուղեցույց՝ օգտագործել Ինֆորմացիոն կենտրոնի կողմից արդեն իսկ մշակված տեղեկատուները (օրինակ՝ տե՛ս թիվ 14 տեղեկատուն):
- Մշակել խտրականության, ատելության խոսքի և ատելության հիմքով հանցագործությունների դեմ պայքարի վերապատրաստման

դասընթացներ՝ նվիրված այնպիսի կարևորագույն հայեցակարգերի, ինչպիսիք են խտրականության պաշտպանվող հիմքերը, խտրականության տեսակները, ատելության հիմքով հանցագործությունների և ատելության խոսքի միջազգային սահմանումները, խտրական ցուցանիշների հասկացությունը, ատելության հիմքով հանցագործությունների և ատելության խոսքի գործերի քննության առանձնահատկությունները:

- Կարողությունների զարգացմանն ուղղված դասընթացներ կազմակերպել պրակտիկ իրավաբանների, մասնավորապես՝ քննիչների, դատախազների և դատավորների համար՝ նվիրված խտրականության, ատելության հիմքով հանցագործությունների և ատելության խոսքի հիմնական խնդիրներին՝ հատուկ ուշադրություն դարձնելով խտրական ցուցանիշներին և ատելության հիմքով հանցագործությունների և ատելության խոսքի գործերի քննության առանձնահատկություններին:
- Կարողությունների զարգացմանն ուղղված դասընթացներ կազմակերպել Ինֆորմացիոն կենտրոնի, Դատական դեպարտամենտի և քննչական մարմինների տվյալներ մշակող և համապատասխան բազաների մեջ տվյալներ մուտքագրող մասնագետների համար՝ նվիրված խտրականության, ատելության խոսքի և ատելության հիմքով հանցագործությունների դեմ պայքարի հիմնական սկզբունքներին՝ հատուկ ուշադրություն դարձնելով խտրականության պաշտպանվող հիմքերին, ատելության հիմքով հանցագործությունների և ատելության խոսքի՝ ԵԱՀԿ-ի սահմանումներին, ինչպես նաև խտրականության ցուցանիշներին:
- Կարողությունների զարգացմանն ուղղված դասընթացներ մշակել և իրականացնել իրավապաշտպան ՀԿ-ների համար՝ ուղղված ՀԿ-ների աշխատանքում նրանց հանդիպող տվյալները հավաքագրելու և վերլուծելու կարողությունները զարգացնելուն:

Օգտագործված աղբյուրները

Ազգային և միջազգային զեկույցներ, կառավարության որոշումներ, ուղեցուցիչներ.

1. Ռասայական խտրականության դեմ պայքարի եվրոպական հանձնաժողովի («ECRI») զեկույցն Չայաստանի մասին (մշտադիտարկման հինգերորդ շրջան), զեկույցն ընդունվել է 2016 թվականի հունիսի 28-ին):
2. OSCE/ODIHR, Hate crime reporting: <http://hatecrime.osce.org/armenia>
3. Կառավարության թիվ 1381 որոշում «Ընտանիքում բռնության դեպքերի կենտրոնացված հաշվառման կարգը հաստատելու մասին», 10-ը հոկտեմբերի, 2019 թ.:
4. Կառավարության թիվ 1225-Ն որոշում «Մինչդատական վարույթը բնութագրող ցուցանիշների վիճակագրական հաշվետվությունների միասնական ձևերը եվ դրանց լրացման ու ներկայացման կարգերը հաստատելու մասին», 23-ը հոկտեմբերի, 2008 թ.:
5. Կառավարության թիվ 11-Ն որոշում «ՀՀ վիճակագրության պետական խորհրդին վիճակագրական տեղեկությունների ներկայացման կարգը հաստատելու մասին», 3-ը հոկտեմբերի, 2003 թ.:
6. 2014 թվականին Չայաստանի Հանրապետության դատախազության գործունեության մասին հաղորդումը: Ամենամյա հաղորդումները տեղադրված են Գլխավոր դատախազության կայքէջի հետևյալ բաժնում.
<http://prosecutor.am/am/messages-to-the-president-and-the-national-assembly/>
7. Ընդհանուր իրավասության քրեական դատարանների պրակտիկայի 2014 թվականի տարեկան ամփոփումը, 2014 թ.:
8. ԼԳԲՏ անձանց մարդու իրավունքների վիճակը Չայաստանում, ամենամյա ամփոփում, Չայաստան, 2018 թ., ՓԻՆԶ Արմենիա.
https://www.pinkarmenia.org/wp-content/uploads/2019/05/2018annualreview_en.pdf
9. 2018 թ. հուլիս-դեկտեմբեր ամիսներին Ատելույան խոսքի մշտադիտարկման միջանկյալ զեկույց, Չայաստանի հելսինկյան կոմիտե.
<http://armhels.com/publications/atelutyan-xosqi-mshtaditarkum/>
10. Չայաստանում ԼԳԲՏԶ+ անձանց իրավունքների խախտումների մասին ազգային զեկույց, «Նոր սերունդ» իրավապաշտպան ՀԿ, Չայաստան, 2017թ.
<https://ngngo.net/files/pdf/1/15337385748058.pdf>
11. «Կնասպանությունը Չայաստանում. լուռ համաճարակ», «Ընդդեմ կանանց նկատմամբ բռնության» կոալիցիա, 2016-2017 թթ. զեկույց.

<http://coalitionagainstviolence.org/wp-content/uploads/2019/07/femicide2018en.pdf?x24321>

Հավելված 1. Վերաբերելի օրենսդրությունը

	Իրավական ակտի անվանումը (այբբենական կարգով)	Հոդված
1.	«Ազգային անվտանգության մարմիններում ծառայության մասին» օրենք	14(1)
2.	«Ազգային ժողովի աշխատակազմում հանրային ծառայության մասին» օրենք	11
3.	Աշխատանքային օրենսգիրք	3(1)(3) 114(4)(4) 180(3)
4.	«Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» օրենք	4
5.	«Գնումների մասին» օրենք	3(2)(1)
6.	«Գրադարանների և գրադարանային գործի մասին» օրենք	18(1)
7.	«Գովազդի մասին» օրենք	8(b)
8.	Դատական օրենսգիրք	10(2) 141(2)
9.	«Դատական ակտերի հարկադիր կատարման ծառայության մասին» օրենք	9(1)
10.	«Երեխայի իրավունքների մասին» օրենք	4
11.	Ընտանեկան օրենսգիրք	1(5)
12.	Ընտրական օրենսգիրք	3(3)
13.	«Կրթության մասին» օրենք	6(1)
14.	«Քաղաքական կուսակցությունների մասին» օրենք	4(2)
15.	«Համայնքային ծառայության մասին» օրենք	11
16.	«Հասարակական կազմակերպությունների մասին» օրենք	4(1)(2)
17.	«Հեռուստատեսության և ռադիոյի մասին» օրենք	22(1)(2)

18.	«Ձերբակալված և կալանավորված անձանց պահելու մասին» օրենք	2(3)
19.	«Մարդու արյան և դրա բաղադրամասերի դոնորության և փոխներարկումային բժշկական օգնության մասին» օրենք	14(6)
20.	«Մշակութային օրենսդրության հիմունքների մասին» օրենք	9
21.	«Ոստիկանության մասին» օրենք	5
22.	«Ոստիկանությունում ծառայության մասին» օրենք	11(1)
23.	«Պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների ու պատմական միջավայրի պահպանության և օգտագործման մասին» օրենք	7
24.	«Պետական պաշտոններ զբաղեցնող անձանց վարձատրության մասին» օրենք	4(1)(7)
25.	Վարչական իրավախախտումների օրենսգիրք	248
26.	«Կանանց և տղամարդկանց հավասար իրավունքների և հավասար հնարավորությունների ապահովման մասին» օրենք	3 (1)(9)
27.	«Տնտեսական մրցակցության պաշտպանության մասին» օրենք	7(2)(a)
28.	«Փաստաբանության մասին» օրենք	29(3)
29.	«Քաղաքացիության մասին» օրենք	3(2)
30.	Քրեական օրենսգիրք	6
31.	Քրեակատարողական օրենսգիրք	8
32.	«Քրեակատարողական ծառայության մասին» օրենք	14(1)
33.	Քրեական դատավարության օրենսգիրք	8(2)
34.	«Օտարերկրացիների մասին» օրենք	22(1) 32

Հավելված 2. Հաշվառման և հետախուզական քարտերը

Հաշվառման քարտ

Ձև 1

Ազգանունը _____ Անունը _____ Հայրանունը _____ Ծնվել է «__» _____ թ. Ծննդավայրը _____ _____ _____ Հասցեն _____ _____ Աշխատանքի վայրը _____ (պաշտոնը, մասնագիտությունը) _____ Քաղաքացիությունը _____ Կալանավորվել է «__» _____ թ. Հանցագործության բնույթը _____ _____ Քրեական օրենսգրքի հոդվածը _____ _____ Քարտը կազմվել է _____ (մարմնի անվանումը) _____ «__» _____ թ. _____ (Քարտը կազմող ծառայողի ազգանունը)	_____ (ում կողմից է կալանավորվել, առանց _____ կրճատումների) _____ _____ Գործ NN Քննչ. _____ Արխ. _____ մատնադրոշմային _____ բանաձև Աջ ձեռքի ցուցամատի մատնադրոշմ _____

(Չափսը 95 x 140)

Քարտի հակառակ կողմը

Ում կողմից է դատապարտվել _____   _____   Երբ «__» _____ թ. _____   (քրեական օրենսգրքի, հոդված)   _____   Ժամկետը _____   (կշել լրիվությամբ՝ հիմնական և լրացուցիչ պատիժները)   _____   Դատավճիռն օրինական ուժի մեջ է մտել «__» _____ թ. _____

Դատավճռի
փոփոխու-
թյունները
և դատա-
պարտյալի
տեղաշարժի
վերաբերյալ
կշումներ

Ձև 2

Հետախուզական քարտ

Ազգանունը _____ անունը _____

Հայրանունը _____ թ.

Ծննդավայրը _____

Հասցեն _____

Սեռը _____ Ազգությունը _____ Անձնագիրը _____

Փախուստի մեջ է (կորել է) _____ թ.

Հետախուզման պատճառը _____

Հանցագործության տեսակը, քր. օր.-ի հոդ. _____

Խափանման միջոցը _____

Քրեական գործ N _____ Հետախուզական գործ N _____

Հետախուզական գործը կազմվել է « _____ » թ.

(Չափսը 95 x 140)

Քարտի հակառակ կողմը

Լրացվում է ապրուստի միջոցներ վճարելուց խուսափողների վերաբերյալ

_____ դատարանի
(մարզ, քաղաք, գյուղ)

200__ թ. _____ N _____ կատարողական թերթիկով
(ամիսը) (ամսաթիվը)

_____ պարտավոր է վճարել ապրուստի միջոց (հայցով փոխհատուցել

վնասը) ի օգուտ

հայցվորի _____

(անուն, ազգանուն, հայրանուն, իրավաբանական անձը)

_____ (անվանումը)

Չասցեն _____

_____ Բարտը լրացրեց _____
(պաշտոն, կոչում, ազգանուն)

_____ Ոստ. բաժնի պետ _____
(կոչում, ազգանուն, ստորագրություն)

_____ 200 թ.

Ձև 3

ՀԱՇՎԱՌՄԱՆ ՔԱՐՏ

Օտարերկրյա պետություններում ՀՀ քաղաքացուն քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վերաբերյալ

Ազգանունը _____ անունը _____

Հայրանունը _____ ծնված՝ _____ 19 ____ թ.

_____ (պետություն, մարզ, քաղաք, գյուղ)

Չասցեն _____

Ենթարկվել է քր. պատասխանատվության _____ 200 թ.

Հանցագործության բնույթը _____

Քր. օր.-ի հոդվածը _____ խափանման միջոցը _____

_____ պետության անվանումը _____

Բարտը լրացրեց _____ 200 թ.

(ԻԿ ծառայողի ազգանունը)

Ինչ փաստաթղթի հիման վրա է լրացվել _____

(Չափսը 95 x 140)

Հավելված 3. Գործերի թիվը

	Ստուգման բանաձև. 1+3=7+8+10, 7=4+5+6, 14=12+13, 17=15+16	ՀՀ քրեական օրենսգրքի հոդվածներ	Հաշվետու ժամանակահատվածի սկզբում նախորդ հաշվետու ժամանակահատվածից փոխանցված գործերի ընդհանուր թիվը	Հաշվետու ժամանակահատվածում ստացված գործերի ընդհանուր թիվը	Հաշվետու ժամանակահատվածում ավարտված գործերի ընդհանուր թիվը				Հաշվետու ժամանակահատվածում անավարտ գործերի ընդհանուր թիվը	Բողոքարկված դատական ակտերի թիվը՝ ըստ տեսակների			Բեկանված դատական ակտերի թիվը՝ ըստ տեսակների		
					Քննվել է ըստ էության և դատավճիռ կայացվել	Որոշում է կայացվել քրեական գործի մասին	Որոշում է կայացվել անմեղադատության կատմամբ	Ընդամենը ավարտվել են գործեր		Այդ թվում՝ գործն ըստ էության լուծու ըստ տեսակների	Այդ թվում՝ միջանկյալ դատական ակտերը	Ընդամենը	Այդ թվում՝ գործն ըստ էության լուծու դատական ակտերը	Այդ թվում՝ միջանկյալ դատական ակտերը	Ընդամենը
			1	3	4	5	6	7	10	12	13	14	15	16	17
1.	Ընդամենը կյանքի և առողջության դեմ ուղղված հանցագործությունները		310	188	116	5 4	17	18 7	308	35	17	51	4	0	4
1.1	Սպանությունը	104													
1.2	Հոգեկան խիստ հուզմունքի վիճակում կատարված սպանությունը	105													
1.3	Մոր կողմից նորածին երեխայի սպանությունը	106													
1.4	Հանցանք կատարած անձին բռնելու համար անհրաժեշտ միջոցների սահմանազանցմամբ սպանությունը	107													
1.5	Անհրաժեշտ պաշտպանության սահմանազանցմամբ սպանությունը	108													
1.6	Անգորշությամբ մահ պատճառելը	109													
1.7	Ինքնասպանության հասցնելը	110													
1.8	Ինքնասպանության հակելը	111													
1.9	Դիտավորությամբ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելը	112													
1.10	Դիտավորությամբ առողջությանը միջին ծանրության վնաս պատճառելը	113													
1.11	Հոգեկան խիստ հուզմունքի վիճակում առողջությանը ծանր կամ միջին ծանրության վնաս պատճառելը	114													

1.12	Հանցանք կատարած անձին բռնելու համար անհրաժեշտ միջոցների սահմանգանցմամբ առողջությանը ծանր կամ միջին ծանրության վնաս պատճառելը	115																	
1.13	Առողջությանը ծանր կամ միջին ծանրության վնաս պատճառելը անհրաժեշտ պաշտպանության սահմանանցանցմամբ	116																	
1.14	Դիտավորությամբ առողջությանը թեթև վնաս պատճառելը	117																	
1.15	Ծեծը	118																	
1.16	Ֆիզիկական ուժեղ ցավ կամ հոգեկան ուժեղ տառապանք պատճառելը	119																	
1.17	Անզգուշությամբ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելը	120																	
1.18	Անզգուշությամբ առողջությանը միջին ծանրության վնաս պատճառելը	121																	
1.19	Ապօրինի աբորտ կատարելը	122																	
1.20	Մարդու իմունային անբավարարության վիրուսի հարուցիչով վարակելը	123																	
1.21	Վեներական հիվանդությամբ կամ այլ սեռավարակներով վարակելը	124																	
1.22	Փոխպատվաստման վիրահատություն կատարելու կանոնները խախտելը	125																	
1.24	Անձին առանց իր հանձնարարության բժշկական կամ գիտական փորձերի ենթարկելը	127																	
1.25	Վտանգի մեջ թողնելը	128																	
1.26	Հիվանդին օգնություն ցույց չտալը	129																	
1.27	Բժշկական օգնություն և սպասարկում իրականացնողների կողմից մասնագիտական պարտականությունները չկատարելը կամ ոչ պատշաճ կատարելը	130																	
1.28	Այլ հանցագործություններ																		
2	Ընդամենը անձի ազատության, պատվի և արժանապատվության դեմ ուղղված հանցագործությունները																		
2.1	Մարդուն առևանգելը	131																	
2.2	Մարդու թրաֆիքինգը կամ շահագործումը	132																	

2.2. 2	Երեխայի կամ հոգեկան խանգարման հետևանքով իր արարքի բնույթն ու նշանակությունը գիտակցելու կամ դա դեկավարելու հնարավորությունից զրկված անձի թրաֆիքինգը կամ շահագործումը	132. 2																
2.2. 3	Շահագործման վիճակում գտնվող անձի ծառայությունից օգտվելը	132. 3																
2.3	Ազատությունից ապօրինի զրկելը	133																
2.4	Չոգեբուժական հիվանդանոցում ապօրինի տեղավորելը կամ պահելը	134																
2.7	Սպանության, առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու կամ գույք ոչնչացնելու սպառնալիքը	137																
2.8	Այլ հանցագործություններ																	
3	Ընդամենը սեռական անձեռնմխելիության և սեռական ազատության դեմ ուղղված հանցագործությունները																	
3.1	Բռնաբարությունը	138																
3.2	Սեքսուալ բնույթի բռնի գործողությունները	139																
3.3	Սեռական հարաբերության կամ սեքսուալ բնույթի գործողություններին հարկադրելը	140																
3.4	Սեռական հարաբերությունը տասնվեց տարին չլրացած անձի հետ կամ սեքսուալ բնույթի գործողություններ կատարելը տասնվեց տարին չլրացած անձի նկատմամբ	141																
3.5	Անառակաբարո գործողությունները	142																
3.6	Այլ հանցագործություններ																	